

К. В. Савон

orcid.org/0000-0001-5624-7262

аспірантка кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА

Інформаційна епоха змінила роль громадянського суспільства, неминуче утворивши нові поняття та процеси. З огляду на суспільно-політичні реалії, можливим є дослідження ролі громадянського суспільства у розбудові електронної держави. Електронна демократія, електронна держава, електронний уряд – достатньо нові поняття, які досліджували такі вчені як: Л. І. Кормич, А. І. Кормич та інші. Дослідження громадянського суспільства були проаналізовані в працях П. Адман, Л. Рехвіашвілі, Й. Шостек, Д. Орлової, А. Славицької, Н. Білак, І. Козій. Варто зазначити, що ці процеси вивчаються вченими з огляду на національну площину, так як політична практика часто вносить свої корективи.

Слід розглянути різницю між такими поняттями як «відкритий уряд» та «електронний уряд», для більш чіткого розуміння тематики дослідження. Відкритий уряд тяжіє до культури управління (INTERLINK EU Project). Відкритий уряд може використовувати і традиційні форми комунікації між громадянином та представником державної влади, однак ставлячи за мету змінити відношення, образ представницького органу. Профінансований програмою Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» проект Interlink пов'язує тлумачення відкритого уряду з принципами “прозорості, підзвітності та участі, які сприяють демократії та інклюзивному зростанню” (INTERLINK EU Project). Тобто, відкритий уряд – це про зміну принципів роботи органів влади. Тоді як електронний уряд використовує надбання ІКТ і залежить від девайсів та доступу до Інтернету, надаючи державні послуги громадянам та іншим особам в новій цифровій формі. Без цифрових навичок складно досягнути переваги електронного уряду, тож багато користувачів і з даною проблематикою можуть відчувати певну “закритість” та незрозумілість процесів, що може призводити до пасивної участі цих громадян в розбудові електронної демократії в державі. В обох процесах роль громадянського суспільства є невід’ємною, бо тільки з активною залученістю громадян та осіб, які користуються електронними послугами можлива електронна демократія. Електронний уряд та відкритий уряд мають на меті зниження корупції, укріплення іміджу держави як сервісної. Для розуміння концепції проекту INTERLINK також наводять визначення спільного виробництва (Co-Production) для тлумаченням своєї діяльності. «Спільне виробництво – це практика надання державних послуг, у якій громадяни беруть участь у створенні державної політики та послуг. Воно дуже відрізняється від традиційних моделей надання послуг, оскільки принципово змінює відносини між постачальниками послуг і користувачами; підкреслює людей як активних агентів, а не пасивних споживачів; і, значною мірою завдяки цьому альтернативному процесу, воно, як правило, призводить до кращих, більш профілактичних результатів у довгостроковій перспективі» (INTERLINK EU Project). Процес спільного виробництва – це також і про спільну відповідальність, бо залучення громадських організацій в державні процеси веде до прийняття певних політичних рішень. Коли на практиці ці процеси популярні і важливі для отримувачів послуг – це підвищує імідж держави, підіймаючи її рейтинги, а разом з цим її престижність. Разом з тим ведучи державу до електронної.

Сьогодні світ має можливість сприймати інформацію швидко, просто та зручно. Однак разом з простотою подання інформації постають певні проблеми, які описують науковці Л. І. Кормич та А. І. Кормич. До певних складнощів електронної демократії вчені відносять певні реалії, деякі з яких було проаналізовано: впровадження електронних можливостей без належної «електронної готовності», електронна демократія з формальною участю громадськості та місце отримувача послуг електронного урядування з позиції споживача (Кормич, 2022, с. 10).

Невід'ємною складовою розвинутого громадянського суспільства є самосвідомість. Адже самосвідомість рефлексує з національною ідентичністю, що також є необхідною складовою громадянського суспільства. При дослідженні електронної демократії важливо проаналізувати наскільки присутнє загальне розуміння демократії. Д. Орлова та Й. Шостек у 2021 році досліджували та порівнювали розуміння демократії та «хорошого громадянина» (good citizenship) в периферійних регіонах України. Перш за все, респонденти асоціювали демократію зі свободою, деякі асоціювали демократію з сильною економікою та соціальним захистом. «Необхідність залучення громадян до демократії була визнана більшістю фокус-груп, але відносно небагато учасників говорили про традиційно визнані форми політичної участі» (Szostek, 2022, р. 14). Тож науковці прийшли до висновку, що розуміння демократії досить утопічне та може вести до розчарувань, через незрозумілість механізмів демократії (Szostek, 2022, р. 15). Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну подібні дослідження потребують нових даних. Однак певні тенденції можуть зберігатися і зараз, а нові електронні можливості в отриманні державних послуг можуть бути новою ознакою демократії в Україні. Бо для багатьох людей сприйняття бюрократичних процесів пов'язано з радянським минулим, що автоматично пов'язується з недемократичним режимом. Проте електронне урядування не призводить до фундаментального розуміння демократії, де особлива увага приділена ролі розвинутого громадянського суспільства.

З огляду на спірність поняття, дискусії щодо «громадянського суспільства» у наукових колах тривають, але Л. Рехвіашвілі у своїй роботі надає саме таке визначення громадянського суспільства: «Громадянське суспільство стало ключовим, гегемоністським скороченням, що позначає все політичне, всі види політизованого соціального життя за межами держав і ринків» (Rekhviashvili, 2022, р. 2). Разом з тим популярності набуває поняття «політичного суспільства», особливо в аналізі Східної Європи, як виклик на те, що іноді влада сприймає певний організований опір громадян як маргіналізований і невидимий (Rekhviashvili, 2022, р. 12).

А. Славицька, Н. Білак та І. Козій через аналіз нормативної бази приходять до висновку, що інститути громадянського суспільства в Україні активізували свою діяльність починаючи з 2010 року з Постанови Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики (Славицька, 2022, р. 197). Веб-платформа Європейський Простір, яка своєю діяльністю націлена на підтримку громадянського суспільства в Україні, вбачає пік початку реєстрації громадських організацій починаючи з 2012 року (Зайченко, 2018). Загалом події в Україні починаючи з 2013 року деякими аналітиками трактуються як посилення громадянського суспільства.

Позитивні тенденції у сприйнятті та залученості суспільства прослідковуються у актуальних результатах соціальних опитувань. «У порівнянні з результатами опитування Фонду «Демократичні ініціативи», отриманими у серпні 2021 року, станом на серпень 2022 року серед українців зріс баланс довіри до всіх державних органів та соціальних інститутів, які були включені в опитування. Виняток – низька довіра до політичних партій. Зростання суспільної довіри свідчить про високий рівень соціальної згуртованості громадян. Станом на серпень 2022 року, найбільший позитивний баланс довіри мають: ЗСУ (91%), ДСНС (82%), Національна гвардія (81%), волонтерські організації (77%), Прикордонна служба (74%), добровольчі загони (73%) та Президент України (71%). Громадським організаціям довіряє 44% респондентів, церкві 42%» (Соціологічне опитування Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва і соціологічної служби Центру Разумкова, 2022). За рік довіра до волонтерських організацій зросла майже вдвічі, тоді як довіра до громадських організацій зросла майже в 4 рази. Довіра до добровольчих загонів зросла більше ніж в 3 рази (Соціологічне опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва і соціологічної служби Центру Разумкова, 2022).

Вчений П. Адман аналізуючи Швецію доходять до висновку, що «виявлено значний і позитивний вплив організаційної участі на загальну довіру» (Adman, 2020, р. 37). Адже довіра виникає через власну громадську участь, чим може слугувати сучасний приклад України. Таким чином, довіра та розуміння важливості громадянського суспільства серед громадян України зростає. В сучасних реаліях українське суспільство переживає історичний сплеск участі громадян в житті держави: волонтерство, благодійні організації, спілкування з медіа

та закордонною аудиторією, вихід на мітинги – що є підтвердженням політичної зрілості. Публічна дипломатія, яка також включає в себе цифрову, використовується зараз не тільки формальними соціальними інститутами, а також і неформальними. Науковці, практики, військові, експерти та інші задіяні громадяни дають коментарі, готують доповіді, збирають круглі столи для іноземної аудиторії, тим самим використовуючи публічну дипломатію для досягнення державних цілей. В становленні та укріпленні громадянського суспільства в Україні західні партнери завжди мали великий вплив, допомагаючи фінансуванням та консультаціями. Багато українських ініціатив, досліджень та організацій були створені завдяки міжнародним неурядовим організаціям, які діють і сьогодні.

Тож роль громадянського суспільства в Україні в контексті оцифрування буття веде до його розвитку, а разом з тим до електронної держави. Але є певні негативні аспекти, що можуть знижувати ефективність електронної взаємодії. А розуміння демократії та її відокремлення від інших режимів серед українців потребує нових досліджень.

Література

Adman P. Swedish exceptionalism? Investigating the effect of associational involvement on generalized trust with panel data. *Journal of Civil Society*. 2020. 16:1, 35-43, DOI: 10.1080/17448689.2020.1721723

INTERLINK EU Project. URL: <https://interlink-project.eu/>

Кормич Л. І., А. І. Кормич Вдосконалення публічного управління в Україні в контексті діджиталізації: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 69. С. 5-12. DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1295>

Rekhviashvili L. We need to talk about political society: subaltern resistances beyond civil society in Eastern Europe and Eurasia, *Central Asian Survey*, 2022. DOI: 10.1080/02634937.2022.2113033

Результати соціологічного опитування, що проводилося Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом із соціологічною службою Центру Разумкова з 5 по 12 серпня 2022 року за грантової підтримки Університету Бремена та Міжнародного фонду «Відродження». URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>

Slavytska, Antonina, Nataliia Bilak, and Iryna Kozii. "CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS: DIFFERENTIATION OF PROFILE CHARACTERISTICS", *Baltic Journal of Economic Studies*, 2022. 8 (3), 197-204. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-197-204>

Szostek J. & Orlova D. Understandings of democracy and "good citizenship" in Ukraine: utopia for the people, participation in politics not required, *Post-Soviet Affairs*, 2022. DOI: 10.1080/1060586X.2022.2084280

Зайченко С. Громадянське суспільство України Цифри і факти. *Європейський простір*. 2018. URL: <https://euprostitir.org.ua/stories/133521> (дата звернення: 26.10.2022)

References

Adman P. (2020) Swedish exceptionalism? Investigating the effect of associational involvement on generalized trust with panel data, *Journal of Civil Society*, 16:1, 35-43, DOI: 10.1080/17448689.2020.1721723

INTERLINK EU Project. URL: <https://interlink-project.eu/>

Kormych L. I., A. I. Kormych (2022) Vdoskonalennja publichnogho upravlinnja v Ukrajinі v konteksti didzhitalizacij: teoretichnyj aspekt [Improvement of public administration in Ukraine in the context of digitalization: theoretical aspect], *Aktualjni problemy polityky*, Vyp. 69. S. 5-12. DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1295> [in Ukrainian]

Rekhviashvili L. (2022): We need to talk about political society: subaltern resistances beyond civil society in Eastern Europe and Eurasia, *Central Asian Survey*, DOI: 10.1080/02634937.2022.2113033

Rezultaty sociologichnogho opytuvannja, shho provodylosja Fondom «Demokratychni inicyatyvy» imeni Iljka Kucheriva razom iz sociologichnoju sluzhboju Centru Razumkova z 5 po 12 serpnja 2022 roku za ghrantovoji pidtrymky Universytetu Bremena ta Mizhnarodnogho fondu «Vidrodzhennja». URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi> [in Ukrainian]

Slavytska, Antonina, Nataliia Bilak, and Iryna Kozii (2022) "CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS: DIFFERENTIATION OF PROFILE CHARACTERISTICS", *Baltic Journal of Economic Studies* 8 (3), 197-204. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-197-204>

Szostek J. & Orlova D. (2022): Understandings of democracy and "good citizenship" in Ukraine: utopia for the people, participation in politics not required, *Post-Soviet Affairs*, DOI: 10.1080/1060586X.2022.2084280

Zajchenko S. (13.04.2018) Ghromadjansjke suspiljstvo Ukrajinjy Cyfry i fakty. [Civil society in Ukraine : figures and facts]. *Jevropejskijj prostir*. URL: <https://euprostitir.org.ua/stories/133521> (data zvernennja: 25.10.2022) [in Ukrainian]

Анотація

Савон К. В. Громадянське суспільство: національна специфіка. – Стаття.

У статті розглядається місце громадянське суспільство в Україні в контексті електронної демократії. З огляду на суспільно-політичні зміни було обрано досліджувати громадянське суспільство через цифрові процеси. Мета статті полягає у розумінні національних особливостей становлення сучасного громадянського суспільства. А також у розгляді історичних зрушень та зміни відношення до громадянського суспільства серед громадян України. Розглянуто поняття електронного уряду та відкритого уряду. Ознаки відкритого уряду, які зближують його з електронним урядом були представлені. Також були наведені спільні цілі, які зближують відкритий уряд та електронний уряд. Було надано визначення поняття «спільного виробництва», яку надав профінансований програмою Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» проєкт INTERLINK EU, для теоретичного підґрунтя дослідження. Розглянуто результати проведеного дослідження Й. Шостек та Д. Орлової, які показали загальне розуміння демократії серед периферійних регіонів України станом на 2021 рік. Результати показали, що респонденти найчастіше пов'язують демократію із свободою. А також були розкриті певні проблеми з усвідомленням участі громадян в розбудові демократичної держави. Розкрита концепція громадянського суспільства. З'ясовано, що громадянське суспільство активізувалося в Україні у 2010 році з прийняттям відповідного нормативного акту. А кількість громадських організацій у 2012 році значно зростає. Після 2013 року більшість аналітиків відзначає посилення ролі громадянського суспільства в Україні. А свіжі результати соціологічного опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва і соціологічної служби Центру Разумкова, показали збільшення довіри до громадських організацій та волонтерських організацій та добровільних загонів. Рівень довіри значно збільшився, а разом з тим, були виявлені причини цього. Приклади сучасних проявів громадянського суспільства в Україні було наведено. Виявлено кореляцію між участю в різних інститутах громадянського суспільства та довірою до них. Крім того, були виявлені певні можливі проблеми у сфері електронної демократії та можливі наступні дослідження.

Ключові слова: громадянське суспільство, Україна, електронний уряд, цифрова дипломатія.

Summary

Savon K. V. Civil society: national specifics. – Article.

The article discusses the role of civil society in Ukraine within the framework of electronic democracy. The study of civil society in social and political conditions has been chosen through digital processes. The purpose of the article is understanding the national characteristics of the formation of modern civil society. And also in the consideration of historical shifts and changes in the attitude to civil society through citizens. Also, certain problems with the awareness of citizens' participation in the development of a democratic state were revealed. The concepts of electronic government and open government were considered. Features of open government that bring it closer to electronic government were presented. Common goals that bring open government and electronic government together have also been cited. Also the concept of "co-operations" was determined, which was given by the project that has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and Innovation programme INTERLINK EU for the theoretical background of the study. The results of the research conducted by J. Shostek and D. Orlova, which showed a general understanding of democracy among the peripheral regions of Ukraine as of 2021, were considered. The results showed that the respondents were connecting democracy with freedom. The concept of civil society as disclosed. It was found that civil society started activities in Ukraine in 2010 with approved some normative acts. And the number of public organizations increased significantly in 2012. Strengthening the role of Ukrainian civil society was registered by many analysts after 2013. And recent results of a sociological survey conducted by the Ilko Kucheriv Foundation "Democratic Initiatives" and the sociological service of the Razumkov Center showed an increase in trust in public organizations and volunteer organizations and voluntary units. The level of trust increased significantly, and at the same time, the reason was revealed. Examples of modern manifestations of civil society in Ukraine were given. The correlation between participation in different institutions of civil society and trust to them was detected. In addition, some possible problems in the fields of electronic democracy have been detected and the future studies are possible.

Key words: civil society, Ukraine, electronic government, digital diplomacy.